

Gömöri György

Erdélyi átvilágítás

(Kántor Lajos: Konglomerát)

Kicsit furcsa, idegenszerű címe van Kántor Lajos új könyvének, a *Konglomerát*nak. A zárójelbe tett alcím (Erdély) persze megmagyarázza, miről van szó, egy olyan helyrajzi és történelmi egységről, amelynek különleges súlyát éppen sokszínű összetettsége adja meg. Maga a könyv is összetett, illetve nagyrészt összevágott három szerző szövegeiből, ők állnak Kántor Lajos vizsgálódásainak középpontjában, akik közül egy, a legfiatalabb, lírai költő, egy irodalomkritikus és szerkesztő, egy pedig egyesíti magában a költőt és az irodalomtudóst: Szilágyi Domokos, Gaál Gábor és Szabédi László.

Ez a három ember emblematikus alakja az erdélyi magyar szellemiségnek. Kántor, illetve a könyv „Sebestyén” álnév mögé húzódó narrátora mindhármukat jól ismerte, pontosabban azt hitte, jól ismeri. De mivel a rendszerváltás után betekintést nyert hőseinek bizalmas irataiba, feljegyzéseibe, és azokat összevetette a hivatalos fórumokon elhangzott szövegekkel, 2012-ben más következtetéseket vont le belőlük, mint tette volna 20–25 évvel korábban. Megtudta például, milyen motiváció, milyen félelmek, vagy meggondolások rejtőztek az éppen megkötendő kompromisszumok mögött. Magyarán mondván, bár a kisebbségi helyzet gyakran beszűkítette a lehetőségeket, nem volt mindegy, hogy valaki 1945-ben, 1956-ban, vagy éppen 1968-ban mennyire mert kiállni romániai magyar érdekekért, amelyek nem mindig estek egybe a magyarországi nemzettest akkori értékeivel vagy érdekeivel.

Egy másik címszó talán az ismétlődő kudarcok magyarázata lehetne, hiszen a tény, hogy az orthodox marxista gondolkodású, de az erdélyi társadalom szempontjából (főleg a két háború között nélkülözhetetlen) Gaál Gábor éppúgy, mint a költőnek és szabadabb gondolkodónak egyaránt fontos Szabédi László élete végül is kudarcokba torkollt, pontos elemzést igényelt. Szabédihez hasonlóan a legkevésbé determinált gondolkodású „Szisz”, vagyis Szilágyi Domokos is öngyilkos lett, ami arra mutat, az erdélyi sors gyakran sodor megoldhatatlan helyzetekbe tehetséges, ambiciózus, kitűnő embereket. A *Konglomerát* ezeken a lényegében tragikus életutat bejáró embereken keresztül próbálja érzékeltetni az erdélyi magyarság alakváltozásait.

Kántor Lajos általában előítéletek nélkül, realista módon igyekszik megközelíteni szereplőit. Gaál Gáborról, aki a két háború közti baloldali *Korunkat* szerkesztette, amibe a többi közt Déry Tibor, Illyés Gyula és Sinkó Ervin is írtak, megjegyzi, mennyire gátolta őt a helyzetfelismerésben merev osztályszemlélete. (Ugyanez elmondható a munkás származású, négy elemi iskolát végzett autodidakta Nagy Istvánról, akit végül ugyancsak felőrölt a Ceausescu-féle önkényuralom hatalmi gépezete.) Szabédiban Kántor azt a jőzanságot tiszteli, amivel a külföldi egyetemeken tanult, tehát művelt és a magyar kisebbség sorsáért aggódó tudós szemlélte az erdélyi helyzet alakulását, jóllehet közben maga is kisebb-nagyobb kompromisszumokra kényszerült. Szabédi nem volt igazán marxista, bár az ötvenes években tett egyes megnyilatkozásai ezt a látszatot kelthették, de például hűségnyilatkozatai ellenére a „pacsirta (szabad énekesmadár?)ügyben” őt is támadták mint moralizáló, tehát gyanús, a pártvonalat nem mindig követő értelmiségit. Az ő esetében az 1956 utáni kegyetlen romániai megtorlások légkörében még a politikai realizmus és kompromisszum-keresés is kevésnek bizonyult – nyilvános megszégyenítése után már csak az öngyilkosság látszott számára az egyetlen kiútnak.

A *Konglomerát* húsz fejezetbe, ún. „szemináriumok” köré szerveződik. Ezek között vannak olyanok, amelyekben Gaál szembekerül Szabédival, vagy éppen csak találkoznak, egyikük elvezet bennünket a dési kaszárnyába 1941-ben, ahol mindketten mint tartalékos behívottak tartózkodtak. Kántor azonban nem említi azt a jól ismert tényt, hogy Gaált, mint „megbízhatatlan baloldalt” nem frontszolgálatra, hanem egy munkaszolgálatos századhoz hívták be először – parancsnoknak. Aminek két haszna is volt: Gaál a lehető legemberségesebb módon bánt a többségükben zsidó munkaszolgálatosokkal, és így nem is kellett elhagynia Észak-Erdélyt.

A további fejezetek közül különösen érdekes a „tizedik szeminárium”, ami Szabédi László megpróbáltatásairól szól az ötvenes években. Ezeket részben túlbuzgó magyar kollégáinak köszönhetjük, akik közül elég dicstelen szerep jutott Csehi Gyulának és Bányai László egyetemi rektornak. (Utóbbival én is beszélgettem még 1956 nyarán, de nem az éppen aktuális pártvonalról, hanem Bányai ifjúkori barátjáról, Dsida Jenőről.) És dermesztő a mód, ahogy a lapszerkesztők átírják (átíratják?) Szabédivel *Bánva ismerem fel* című önvádoló, de tisztességes hangú versét, amiből a nyomtatott közlésben pártos csasztuska lesz, azzal a megalázó betoldással, hogy „vezessen a sztálini párt”. Nehezen tudnék választ adni a kérdésre, miért ment bele ebbe Kántor krónikájának talán letragikusabb sorsú hőse, Szabédi László? Déry Tibortól is követelték (nem kisebb párt-tekintély, mint Révai József!), hogy írja át a *Felelet* második kötetét, de ő erre nem volt hajlandó. Lehet, hogy Romániában a kisebbségi írókra nehezedő kettős nyomás miatt ekkoriban csak nagyon kevesek merték vállalni a dacos ellentmondást?

Egy másik, számomra különösen érdekes fejezete Kántor könyvének az „1956: Tavasz, Nyár, Ősz, Tél”. Ebből kiderül, hogy a szovjet táboron belüli Olvadás ebben az évben Erdélyt is elérte, jöllehet az enyhülés nem tartott sokáig, de most olvastam először *Az őszinteség két napja* című, nemrég kiadott gyűjteményről, amiben Szilágyi Andrásról Földes Lászlóig számosan bírálják a román párt ultrasztálinista vonalát, aminek például a töretlenül marxista Gaál Gábor is korábban áldozatát esett. Ezen a magyar írókat mozgósító pártaktíván 1956 szeptemberében Szabédi László olyan bátran és szépen beszélt a romániai magyarság jogairól, mint kevesen mások. Követelte például, hogy román gyermekek is tanulhassák a magyar kisebbség nyelvét – „az államnak kötelessége erre módot adni”! és véleménye szerint soha nem lesz „testvéries együttélés” Romániában, ha az állam a románosítást tartja fő feladatának és nem engedélyezi a kétnyelvű kolozsvári feliratok bevezetését. (Utóbbi különben a rendszerváltás óta a romániai magyarság Európai Unió által garantált joga, de nem tudni, hol és mennyire valósult meg.)

Mindezeket a jelenlévő román miniszter, Miron Constantinescu tudomásul veszi, feljegyzi, de közbejön ötvenhat októbere, a magyar forradalom. Az erre történő romániai magyar reagálás története tanulságos, beleértve a számos író által aláírt 1956. november hatodikai levelet, ami mélyen elítéli a magyarországi „ellenforradalmat”. Ezt Szabédi László is aláírta, bár egy másik, a magyar írókhoz írandó, kioktató hangú levél aláírását már megtagadta. (A félreállított Gaál Gábor az egészből szerencsésen kimaradt.) Ami a fiatalabb nemzedék hozzáállását a forradalomhoz illeti, itt Kántor Lajos azt a Lászlóffy Aladárt idézi, aki éppen Pesten ragadt az „események” alatt, s aki hosszan értekezik élményeiről, majd a hazatérése utáni letartóztatásról – de kevesen ismerik a fiatal Lászlóffy versét (*Ébresztő a forradalom első reggelén*), amit azokban a napokban vetett papírra, s csak számos évvel később jelenhetett meg nyomtatásban (204. oldal). A súlyos romániai megtorlásról, Páskándi Géza és mások bebörtönzéséről már elég sokan hallottak, de még Szilágyi Domokos későbbi államvédelmi beszervezése is összefügg azzal a szörnyű fenyegetettséggel, aminek légkörében az 56-ban véleményüket akár csak egy-egy odavetett mondat vagy házsongárdi látogatás formájában kinyilvánító fiatal magyarok éltek.

Mulatságos kitérő Kántor könyvében a „Turul-Cola?” című fejezet, ami Krzysztof Varga félmagyar lengyel író *Turulpörkölt* című könyvének ismertetése és bírálata. Varga ugyanis a magyar melabú okait a nehéz magyar konyhával kapcsolja össze, ami megfekszi az ember gyomrát, majd arra a következtetésre jut, hogy „A magyarok leginkább a vereség édes ízéért vannak oda”. Ezzel Kántor nem ért egyet, és bár Varga könyvének számos kitétele mulattatja, úgy gondolja, a lengyel szerzőnek lenne mit tanulnia Szilágyi Domokostól, aki 1974-ben *Magyarok* címmel közzétett egy Ady Endre szellemében fogant önmarcangoló, nemzetbíráló verset. Ebből kitűnik, hogy nem annyira (az azóta egyébként erőteljesen zsirtalanabbá, nyugatosabbá váló) magyar konyha okozza bajainkat, hanem a hamis történelemszemlélet, az,

amit egy angol történész nemrégén úgy fogalmazott meg, hogy „*a magyarok mindig elvárják, hogy a Nyugatot különleges népként kezelje őket*”, vagyis más mércét alkalmazzon rájuk, (ránk) mint mondjuk a szlovákokra, horvátokra, vagy a románokra. Szilágyi keserűen írja a magyarságról: „*Cigány egy nép. Nem hogy tudatlan, / nem az a baj: nem is akar / tanulni!*” Ahelyett, hogy folyton azt hangoztatnánk, milyen tehetséges nép is a magyar, és hogy mennyit „*rágalmazzák*” újabban Nyugaton, nem ártana Szilágyi fenti sorain elgondolkodni. Lehet, hogy politikusaink a szavazatok maximalizálása érdekében túlságosan hízelgő képet festenek az ország és a nemzet állapotáról, hogy nem képesek néha *kívülről*, mások elfogulatlanabb szemével nézni helyzetünket és lehetőségeinket.

De Kántor könyve végére tartogatja az egyik legdöbbenetesebb felfedezését: mi készítette Szilágyi Domokost, nemzedékének legtehetségesebb erdélyi magyar költőjét arra, hogy aláírja államvédelmi beszerzésének dokumentumát. Ez 1956-tal és egy nagy diákszereléssel függött össze, azzal, hogy Szilágyi kihallgatásakor bevallotta, a magyar forradalom követeléseiből sok mindennel egyetértett, és ugyanakkor menteni próbált egy bölcsészhallgató lányt, akit szintén a letartóztatás veszélye fenyegetett. A költő testvérének véleménye szerint ezután, 1958 táján, jelentkezhettek először Szilágyi Domokos öngyilkossági gondolatai. Amelyek végül, jóval később (részben egy családi tragédia hatására), a tervek megvalósításához, Szilágyi öngyilkosságához vezettek. Vagyis a „beszervezettség” önmagában – bár elítélendő – nem lehet egyetlen mércéje egy ember morális tartásának, fontos tudnunk a személyes körülményeket, és azt is, mennyire „teljesítette” a feltételeket az államvédelemmel együttműködő célszemély.

Mint a fentiekből kitűnik, a *Konglomerát* valóban fontos mű, mindenkinek el kell olvasnia, aki nem a „nemzetegyesítő” jelszavak bűvöletében kíván értékítéletet alkotni a romániai magyarság nehéz múltjáról és belső konfliktusokkal terhes jelenéről.

(Kossuth Kiadó, 2012)